

PERGER ÉVA

„Neked kötelességed adni”

BESZÉLGETÉS DR. KELEMEN MÁRIA

MAGYAR LEKTORRAL

Dr. Kelemen Mária Szombathely büszke szülőtteként eszmélt a világra, ahonnan útja Budapesten át Münchenbe vezetett. Magyar–német szakos tanulmányai közben egy dologban volt biztos: soha nem lesz tanár. Azóta magyar és német diákok ezreinek érdeklődését keltette fel a magyar nyelv és kultúra iránt, amelyről a mai napig olyan hévvel ad elő, hogy még a Halotti beszédet is életre kelti. Egy csapatnyi lelkes diákban ellenállhatatlan vágyat ébresztett, hogy németre fordítsák Kosztolányi Dezső A rossz orvos című elbeszélését. Munkájuk gyümölcse egy 2020-ban megjelent kétnyelvű kötet – és számtalan fontos felismerés – lett. Kelemen tanárnő a Ludwig-Maximilians Egyetem magyar lektoraként 23 éve él Münchenben, ahol férjével közösen egy magyar–bajor kultúrszigetet teremtettek maguk körül. Egy sorsdöntő buszútról, egy utolsó pillanatban beadott álláspályázatról, nyelvről és honvágyról – és még nagyon sok mindenről beszélgettünk.

ZÁGONTÓL RODOSTÓIG

Dr. Kelemen Mária tanárnő szombathelyi otthonában üldögélünk egy szép napsütötte vasárnap délután, hogy sort kerítsünk erre a régóta várt beszélgetésre. Az ide vezető úton Tanárnő tartott egy rövidke városvezetést a kocsiból, és többször is Zágónként emlegette Szombathelyt – olyan szeretettel, mint ahogy egy szerelmes becézi a kedvesét. Elárulná, mi ennek a „becenévnek” az eredete?

Zágon városa Mikes Kelemen révén lehet ismerős – nemcsak az irodalomkedvelőknek, hanem bárkinek, aki ismeri a leveleit vagy az élettörténetét. Bár a száműzött író idővel megszokta Rodostót, és felfedezte a város szépségeit, soha nem tudott elszakadni Zágontól: „Úgy megszerettem Rodostót, hogy nem feledhetem Zágont.” Nálam akkor adódott ez a párhuzam, amikor immáron 23 éve elkerültem Münchenbe: akkor lett az én kedves „Zágonom” Szombathely, München pedig a „Rodostóm” – de ez nem teljesen analóg, mert engem nem száműztek, hanem önként mentem. Ráadásul mindig is szerettem Münchenben élni, de azért az otthon az mégis az otthon. Ezt akkor is éreztem, amikor kevesebb időre jöhöttem haza, mert a munka Münchenhez kötött, és akkor is, amikor a világjárvány miatt itthon ragadtam, és online módon folytattam a tanítást – akkor bizony nehéz volt hosszú idő után újra visszamenni Németországba.

Mielőtt megérkeznénk Münchenbe, ahol valószínűleg sokat időzünk majd, maradjunk még kicsit hazai földön. Tanárnő megmutatta útközben egykori általános iskoláját, és gimnáziumba is Szombathelyen járt. Utána elvégezte az ELTE germanisztika–

hungarológia szakát. A hungarológia már egy akkor létező és tanulható tudományág volt?

Akkor még egyszerűen magyar–német szaknak hívták. Azóta bizonyos struktúraváltás, például a bolognai rendszer bevezetése miatt átváltozott germanisztikává, már ami a német szakot illeti. Úgy érzem és értékelem – összehasonlítva a német struktúrával és koncepcióval –, hogy a germanisztika megőrizte az integritását: tudomásom szerint ha valaki germanisztika szakos, akkor a mai napig nyelvészetet és irodalmat is tanul. Ez Németországban – a mi egyetemünkön legalábbis biztosan – nem így van, mert ott vagy nyelvészetet, vagy irodalmat választ. Mi annak idején a német szakon a nyelvészetbe és az irodalomba is betekintést kaptunk. A másik a magyar szak volt, ami természetesen – és ez szerintem szintén egy nagyon dicsérendő magyar sajátosság – irodalomtudományt és nyelvtudományt is jelent. Az irodalomtudomány pedig – hiába hívjuk úgy, hogy magyar szak – világirodalmat is jelent. Nyilván nem lehet mindent befogadni öt év alatt, de azért az ember jó kis kóstolót kap.

Azért is kérdeztem, hogy magyar szakot vagy kifejezetten hungarológiát végzett, mert az utóbbi tudommal magában foglalja a magyar mint idegen nyelv oktatását, tehát a magyartanítást „kifelé”, más anyanyelvűek számára.

Igen, sőt pontosabban a hungarológia ma már egy külön képzést is jelent, főként idegen nyelvterületen. Ha valaki külföldön hungarológia szakos, akkor magyarságtudománnyal foglalkozik. Ez egy komplexebb, alkalmazott és interdiszciplináris képzés: kicsit irodalomtudomány, kicsit nyelvtudomány, kicsit művészettörténet, néprajz, országismeret, ráadásul európai kontextusba helyezik a magyar irodalmat és történelmet – mondjuk erre törekszünk a magyar szakon is.

Pedig egészen más külföldön, más anyanyelvűeknek magyar nyelvet tanítani és magyar irodalomról beszélni, mint itthon.

Valóban egész más műfaj, egy külön stratégia. Bár nem akarok évszámokat mondani, az embernek van életkora is, és azon nincs mit szégyellni: amikor én a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején egyetemre jártam, akkor még csak a hagyományos magyar szak volt, és minket arra „treníroztak”, hogy gimnáziumban – vagy esetleg később egyetemen – tanítsunk nyelvtant és irodalmat. A magyar *mint idegen nyelv*, amivel most elsősorban foglalkozom, még nem létezett. Engem erre még nem tanítottak, az élet tanított meg erre.

„EZ VOLT ÉLETEM EGYIK LEGNAGYOBB TALÁLKOZÁSA”

Már gimnáziumi éveim alatt tudta, hogy tanítani szeretne, és egyfajta hivatásként élt Önben ez a pálya, vagy menet közben alakult, merre is kanyarodik majd az útja?

Ez egy alapvető kérdés, ha valaki egy ideje a tanári pályán mozog, és nekem már kevesebb van hátra, mint ami mögöttem van. Saját magamnak viszont nem kell feltennem ezt a kérdést, mert rögtön tudom a választ: soha az életben nem akartam tanítani.

Ezt aztán nem gondoltam volna!

Pedig képzelje csak el! Édesapám – aki igazi nagy példaképem, szakmáját hivatásként űző emberként és apaként is – orvos volt, ahogy a nagybátyám is, ezért kicsit kacérokodtam a gyógyítás gondolatával, de tudtam, hogy a fizika nem fog menni. Az irodalmat viszont szerettem és szívesen olvastam, ötödik osztálytól pedig német tagozatos voltam, így elég jól megtanultam a nyelvet. Volt esélyem a felvételin, ezért magyar–német szakra mentem. Ez a szak számos lehetőséget kínál: lehet kutatni, tolmácsolni, könyvtárban dolgozni – előttem volt még az egész pálya, de már a felvételinél tudtam, hogy bármi leszek, csak egy nem: tanár. Hogy én kiálljak egy publikum vagy diákok elé? Csak azt ne!

Ez végigkísért az egyetem öt éve alatt. Akkoriban nem volt külön tanárszak, és ha valaki tanítható szakot választott – történelmet, magyart, nyelveket –, akkor kötelezően el kellett végeznie a pedagógiai tárgyakat is. Ez számomra nyűgös volt, és arra gondoltam, hogy én ezeket minek végezzem el, amikor úgysem fogok tanítani soha. Ezért aztán a történelem–művészettörténet szakos barátnőm példáján és sikerén felbuzdulva én is írtam egy kérvényt a dékánnak a pedagógiai tárgyak leadásával kapcsolatban – csakhogy nekem nem engedélyezte! Így végül kénytelen voltam elvégezni mindet, és a szakhoz tartozó tanári gyakorlatot is. Most gondoljon bele: a pályaválasztásnál eszembe nem jutott a tanári pálya, sőt, teljesen kizártam; később le akartam adni az összes pedagógiai tárgyat; aztán '83-ban megszereztem a diplomát, és azóta egy másodpercig nem csináltam mást, csak tanítottam! Soha semmi mást nem csináltam, és soha nem bántam meg. Nyilván az is jó, ha valaki tudatosan készül a pályára, a hivatásra, én viszont nem készültem rá, mégis ez volt életem egyik legnagyobb találkozására.

Erről az jutott eszembe, hogy állítólag abból lesz jó uralkodó, aki nem vágyik a hatalomra. Lehet, hogy abból lesz igazán jó tanár, aki nem feltétlenül tanár akar lenni.

Azért ez kettőn múlik: itt nemcsak a tanárról van szó, hanem a másik fél is fontos, vagy talán még fontosabb.

Közben édesapjához hasonlóan doktor is lett – csak épp nem az orvostudomány, hanem a bölcsészettudomány doktora. Mi volt a kutatási területe és a disszertációja témája?

Egy tudománytörténeti téma volt, a germanisztika magyarországi elterjedését vizsgálta. Megmondom őszintén, hogy a hétköznapi munkámban ezzel már nem nagyon foglalkozom azóta. Viszont érdekes a reciprocitás: az volt ennek a disszertációnak a témája, hogy a germanisztika hogyan került Magyarországra, most pedig a gyakorlatban azzal foglalkozom, hogy a magyar kultúra hogyan került Németországba. Ez a misszióm.

Azelőtt, hogy ez a „fordított irány” beindult volna, több helyen is tanított itthon: Szombathelyen gimnáziumban és Budapesten egyetemen. Emellett tagja volt az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központ Állami Nyelvvizsga Bizottságának, amit mi csak „Rigó utca” néven emlegettünk, és mindenki rettegett az ottani nyelvvizsgától. Mi volt ennek az oka; tényleg annyira szigorúak voltak?

Köszönöm szépen, hogy ezt így teljesen nekem szegezte! Nem főállásban, de hosszú évekkig dolgoztam ott, és hogy mennyire voltam szigorú? Valamennyire az ember szigorú, de a Rigó utcához már tényleg csak negatív asszociációk kötődnek. Ma már különböző vizsgaközpontok vannak, de akkor még tényleg csak az a rettegett Rigó utca működött, mindenki utálta és gyűlölte. Nekem viszont ez egy jó tréning volt arra, hogy belekóstolgassak a későbbi szakmámba, a magyar mint idegen nyelv oktatásába. Elsősorban ugyan német nyelvből vizsgáztattam, de mint magyar szakost néha bevetettek magyar nyelvvizsgákon is, ami akkor még ritkaság volt.

Úgy hagyta el az egyetemet, hogy bármi, csak ne a tanítás. Hogyan lett akkor mégis az első munkahelye egy gimnázium?

Azt elmondtam, hogy bármit, csak a tanítást ne, de a fordulópontról már nem beszéltem: valaki pisztollyal kényszerített, vagy megírtam kétezer pályázatot és sehova nem vettek fel? Ezer pragmatikus oka is lehetett. Valójában az történt, hogy a dékán úr kötelezővé tette a pedagógiai tárgyak elvégzését, ami hagyján – de eljött a borzalmak borzalma: a tanítási gyakorlat. Rettenetesen félttem és ódzkodtam tőle. Németből a Veres Pálné Gimnáziumba kerültem és meglepően kellemes volt, a magyar tanítási gyakorlat pedig a Radnóti Gimnáziumban történt.

Akkoriban egy albréletben laktunk a művészettörténet szakos barátnőmmel – akivel egyébként óvodától érettségiig együtt jártunk Szombathelyen, aztán a szombathelyi képtár művészettörténésze lett, és haláláig nagyon szoros barátság volt közöttünk. Az első irodalomórámról készültem, Petőfi *A puszta télen* című versét kellett elemezni. Az járt a fejemben, hogy te jószágos ég, ezt nem, ezt nem és nem! A Rákóczi úton laktunk, és a 7-es busz vitt ki egyenesen a Thököly úton az iskoláig. A barátnőm elkísért a buszig, és úgy előttem van, mint egy filmjelenet, ahogy fölszálltam a buszra, és ez volt az utolsó mondatom a lépcsőről: „Nem akarok tanítani!” Erre ő: „De fogsz!” Azzal becsapódott az ajtó.

Nem akartam tanítani, de egyszer csak fölszálltam arra a buszra, ami elvitt az iskolába, és erről a buszról azóta sem tudtam leszállni. Volt az egészben valami misztikus, megfoghatatlan. Nem akarok nagy szavakat használni, de a tanítás egy beavató szakma, egyfajta szakrális tevékenység. Vannak ilyen beavató szakmák, mint a pap meg a tanár. Az az érdekes, hogy a beavató rítusokban végső soron mindig a beavató válik beavatottá. Én is úgy érzem, hogy ott beavatóként kellett odaállnom az osztály elé, de az valami olyan revelatív élmény volt... Kiálltam oda, megtartottam az órát, és abban a negyvenöt percben tényleg beavatottá váltam. Arról az óráról úgy jöttem ki, hogy kész, benne vagyok, tanár leszek. Igazából nem is tudok mindenre pontosan visszaemlékezni, mert transzszerű állapot volt. Csak foszlányok maradtak meg, például hogy nem volt nálam toll a jegyzőkönyv aláírásához, mire a vezető tanárnő azt mondta, hogy ő tud adni, de legszívesebben aranytollat adna. Pedig nem hiszem, hogy én ott bármi különlegeset produkáltam volna – ott velem a világ produkált valamit. Akkor aztán már fel sem merült, hogy valami más legyek. Utána visszakerültem Szombathelyre, és az *alma mater*ben, a Kanizsai Dorottya Gimnáziumban tanítottam

a régi tanáraink közt munkatársként. Szemben ültem a volt matematika tanárommal, az egésznek volt valami bája.

Hogyhogy mégis elhagyta kedves szülővárosát, amikor néhány év múlva Budapestre költözött, és egyetemi tanárként folytatta a pályafutását?

A magánélet vitt. Azért mentem el Pestre az egyetemre, mert megismerkedtem a férjemmel, aki ugyan eredendően szintén szombathelyi volt, de ő akkor már Pesten élt. Én nem nagyon akartam elmenni, és az is egy opció volt, hogy ő jöjjön haza, de nem sikerült itt a szakmájában állást találni, nekem könnyebben sikerült Budapesten. „Ahova te mész, oda megyek én is” – ennek nem örültek a szülők, de hát csak összertartoztunk a férjemmel, tehát mentem.

Mivel foglalkozott a férje?

Könyvtáros volt, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Etele úti főkönyvtárát vezette. Nekem pedig adódott egy lehetőség az akkori Kertészeti Egyetemen (most Szent István Egyetem), ahol elsősorban német nyelvet tanítottam egy idegen nyelvi lektorátuson. Ott kóstoltam bele először egy kicsit – a Rigó utca mellett – a külföldi hallgatóknak szervezett egyéni és csoportos kurzusokon a magyar mint idegen nyelv tanításába.

Tanárnőböz a gimnáziumi vagy az egyetemi oktatás állt közelebb?

Most már az egyetemmel jobban megbirkózom. Nem mondom, hogy ne tudnék „elbánni” egy gimnazistával, és azt is nagyon szerettem, csak nem tartott sokáig. Magyarot és németet tanítottam, és rögtön osztályfőnök is lettem. Ha összefutunk a volt tanítványaimmal, a mai napig így fogadnak: „Ó, Ofó! A szamurájkontya még mindig megvan?” Azért volt közöttünk egyféle regiszter, nyilván fiatalabb voltam én is, amikor az egyetemről kikerültem, ők meg elsős gimnazisták. Olyan szoros kapcsolat volt köztünk, hogy amikor elmentem – és sajnos az érettségiig már nem vittem végig őket –, azt megszenvedtük. Rengeteget kirándultunk, minden hétvégén. Nagyon értelmes, jó osztály volt, fogékonyak voltak és rosszak – de hát milyenek is lettek volna? Egy diák, aki erdésznek készült, azt mondta egy Ady-vers elemzésekor: Ez meg mire jó? Na most akkor ezzel kezdjek valamit... és nekem kellett ezzel valamit kezdenem, az én felelősségem volt.

És mit tudott kezdeni Tanárnő azzal, hogy egy leendő erdész kétségbe vonta az irodalom értékeit és értelmét? Hogyan lehet rávenni egy kevésbé érdeklődőt, hogy valami mégis eljusson hozzá?

Lehet, hogy a fiatalos lendület segített át az ilyen helyzeteken. Mondtam neki, hogy én is elismerem a fák szépségét, és szívesen megyek az erdőbe sétálni; most próbáljuk ki, hogy te meg most meghallgatom ezt a verset. „Hát jó” – egyezett bele az egykori fiú, aki azóta már a Szombathelyi Erdészeti Vállalat főigazgatója és négygyermekes családapa. Teljesen más a kommunikáció gimnáziumban, és meg lehet őket fogni.

A némettel könnyebben ment, mert bárki bármilyen orientációjú volt, tudta, hogy kell a felvételihez és a későbbiekben is, ezért motiváltabbak voltak. A magyar irodalmat viszont nem mindenki szereti – ez érthetetlen, ugye? –, főként a kamasz

diákok között, akik nem maguk választják, mit tanulnak, mint később az egyetemen. Mégis Antigonéről beszéltünk, ami ugyan távol esik tőlünk időben, de annyira mai a téma, hogy azt is meg lehet ragadni. Nem tudom, mi történt volna, ha a gimnáziumi tanítást űzőm végig – nagyon szerettem azt is, de most már nyilván az egyetem ott-honosabb, mert évtizedes rutinom van.

ÚJRATERVEZÉS

A magyarországi munkahelyek után jött egy müncheni lehetőség, aminek köszönhetően 1999 óta él a bajor fővárosban. A Ludwig-Maximilians Egyetem Finnugor és Uralisztikai Intézetének magyar lektora, ahol többségében német anyanyelvű hallgatóknak tanít magyar nyelvet, irodalmat és országismeretet. Tudatos külföldi orientáció volt e mögött, vagy egyszerűen csak így adódott és elfogadta a lehetőséget?

Látja, megint az „így adódott” dolgok játszanak szerepet, vagy a Párkák így szóték-fonták az életem fonalát, hogy ilyen mitológiai hasonlatot hozzak. Ahogy tanár sem szerettem volna lenni soha, mégis az lettem, ez is hasonlóan történt. Nagyon jól éreztem magam a budapesti egyetemen, eszembe sem jutott, hogy elmenjek itthonról. Pedig sokat és szívesen utaztunk, főként az NDK-ban a német szakos időkben, de az, hogy tartósan külföldön éljek, fel sem merült bennem. Ez megint abszolút véletlen volt – szinte hihetetlen, hogy ilyenek jelölik ki az életemet. Döbbenetes!

Nagyon jól alakult itthon az életünk. Mindenki végezte a munkáját, én tanítottam, a férjem pedig elindított egy úgynevezett irodalmi kávéházat a könyvtárban, talán '90-ben. Kalász Márton volt az első vendége, és egy hosszú-hosszú évekig tartó hagyomány lett belőle remek sorozattal, ami az ő érdeme. Édesapámat említettem már mint nagy példaképemet – a másik nagy példaképem minden szempontból a férjem, aki az életét a magyar kultúra terjesztésének szentelte. A rendezvényeken megfordult a magyar irodalom, képzőművészet és zene krémje, Ágh Istvántól Döbrentei Kornélon át Binder Károlyig. A férjem ezt külön a szabadidejében csinálta, és valamilyen szinten én is részt vettem benne. Szép életünk volt.

Homályos, mégis éles emlék, hogy egy december eleji estén lefeküdtem, és *Élet és Irodalmat* olvastam – már félig kómában. Akkor akadt meg a szemem egy rövid kis hirdetésen: a müncheni LMU magyar lektort keres. Már nem is voltam igazán magamnál, ezért csak annyi jutott el hozzám félálomban, hogy a beadási határidő december 15. – és elaludtam. Életemben nem jártam Münchenben, nem készültünk sehová, mert minden jól ment, ettől az apróhirdetéstől mégsem tudtam elszakadni. Végül is miért ne próbáljam meg? A feltételeknek megfelelttem, úgyhogy írtam egy önéletrajzot, viszont kicsúsztam volna a határidőből, ha postán adom fel, ezért átrohantam a könyvtárból a Nemzetközi Hungarológiai Központba (ma Balassi Intézet), és odaadtam a titkárnőnek, hogy itt a pályázatomban. Jó, kész, elfelejtettem.

Péntekenként nem volt órám, ezért aznap éppenséggel nem keltem fel 7-kor, hanem telefoncsörgésre ébredtem egy februári napon. Fölvettem, hát a Nemzetközi Hungarológiai Központból kerestek. Mint kiderült, dr. Ingrid Schellbach-Kopra professzor asszony egy hét múlva jön Münchenből a kiválasztott pályázókkal sze-

mélyes interjúra. Két időpont maradt, 9 vagy 11 óra. Hirtelen fel sem fogtam, csak annyit, hogy a 11 az jobb, az mégsem 9, úgyhogy azt választottam.

Február 12-én volt az állásinterjú, és ezt a napot azóta is minden évben megünnepeljük Schellbach-Kopra professzor asszonnyal, akivel akkor találkoztunk először. Aznap leesett a hó. A Rigó utcában vizsgáztattam, és tudtam, hogy 11-re kell odaérenem, de teljes káosz uralkodott a közlekedésben. Fogtam egy taxit, de úgy gondoltam, ha elkések, elkések, ezen semmi nem múlik, akkor legfeljebb lecsúsztam erről a lehetőségről. Időben odaértem, kicsit vártam, aztán leültem Schellbach tanárnővel beszélgetni, és egy nagyon kellemes, jó hangulatú eszmecsere alakult ki.

Aztán egyszer mentünk haza munkából a férjemmel, és nagy bosszúságunkra ott várt az értesítő, hogy ajánlott levél jött, de nem voltunk otthon. Irány a posta – hatalmas boríték: München. Március volt, akkor már régen elfelejtettem az egészet, nem vártam minden nap izgatottan az eredményt. Viszont még élt bennünk az ősi reflex: ha nagy boríték jött az egyetemi felvételi után, az rossz jel volt, mert akkor visszaküldték a teljes anyagodat; ha kis boríték, akkor pedig csak annyi: „örömmel értesítjük, hogy felvettük”. Kinyitottam a nagy borítékot: „Wir freuen uns Ihnen mitteilen zu dürfen... [Örömmel értesítjük...]” – hoppá! Fel volt adva a lecke, jött az újratervezés.

Korábban Ön követte a férjét Budapestre – a férje is követte Önt Münchenbe?

Mielőtt megpályáztam az állást, megbeszéltük és egyetértettünk abban, hogy próbáljam meg, aztán majd meglátjuk, hogyan tovább. Nagy megtiszteltetés volt ez az állás, természetesen örültem, de nem volt egyszerű megint felkerekedni, úgyhogy nem bántam, hogy volt egy kis játéktér: márciusban tudtuk meg a hírt, a szemeszter pedig csak októberben kezdődött, és ez az időszak a „majd meglátjuk” jegyében telt. Egyszer már eljöttem Szombathelyről, amitől persze nem kell kétségbeesni, de a szüleimet megviselte, ezért Münchent szinte meg sem mertem mondani, mert ez nekik nagy megpróbáltatás volt. A végsőkig „lebegtettük” a lehetőséget, de aztán úgy döntöttünk, hogy ki kell menni, ki kell próbálni. Két év próbaidő van, és ha mind a két fél elégedett, akkor maximum 5 évig lehet hosszabbítani. Először csak én költöztem el, és amikor másfél-két év után már látszott, hogy maradok, akkor a férjem is tanakodott azon, hogyan jöhetne utánam. Bár szerette a munkáját és az irodalmi kávéház is jól működött, egyedül már nem volt olyan, mint korábban. Mi szimbiózisban élünk: együtt voltunk a magánéletben, szakmailag és minden másban. Érezte, hogy így nem megy tovább, neki is jönnie kell. Hozzánk az Intézetbe kerülhetett könyvtárosként, ahol hamar jó kapcsolatot alakított ki a hallgatókkal, és kidolgozott egy egész új könyvtári rendszert. Aztán elkezdtünk rendezvényeket szervezni a főközülátussal – amit én egyszemélyesen nem nagyon tudtam volna véghezvinni, az közösen sikerült. Az első „nagy durranásra” 2005-ben, a József Artila Emlékévkönyvben került sor, és az ő itthonról hozott tapasztalatai, koncepciója alapján valósult meg. Ez teljessé tette az ottani létet is.

Miért és mióta van Münchenben egyáltalán magyartanítás? Mert ez azért nem evidens: miért kellene a bajor fővárosban egy olyan tanszék, ahol magyarul lehet tanulni?

Az első, Gragger-féle hungarológia tanszék Berlinben alakult 1916-ban. A háborúból vesztesként kerültünk ki, Magyarország minden tekintetben nyomorúságos helyzetben volt. Bethlen motivációja és a klebersbergi gondolat nyomán született meg az ötlet, hogy Magyarországot a kultúrája révén lehetne prezentálni, és kicsit helyreállítani a renoméját. Akkor indult meg a magyar kultúra „exportja”: megalakultak az első *Collegium Hungaricumok* – ez egy nagyon nagy érdeme az akkori kultúrpolitikanak. Ennek a keretén belül jöttek létre az első magyar intézetek Németországban is, a fővároson kívül például Göttingenben és Hamburgban. A miénk, a müncheni aránylag későn, 1965-ben alakult egy Göttingenben dolgozó professzor gondolatára. München közel van Magyarországhoz, ráadásul Bajorország és Magyarország kapcsolata István királyig nyúlik vissza (az első királynőnk onnan származik, és Passauban van eltemetve). Az intézet létrejötte óta működik finn és magyar lektorátus is.

A rossz orvos című kötet előszavában ezt írja: „A magyar mint idegen nyelvet oktató tanár a legnagyobb kincsével, az anyanyelvével ajándékozza meg tanulóit. S ha ezt a szolgálatot lelkes fegyelemmel, a magasztos feladat és a hallgatók iránti alázattal végzi, akkor a diákjai barátokká válnak. A magyar nyelv, a magyar irodalom, a magyar kultúra barátaivá. A tanítás öröme pedig szakadatlan sokszorozódik a tanulás örömeiben.” Volt szerencsém részt venni Tanárnö óráin, és az alapján állíthatom: ezt sikerült megvalósítania.

Ez nem csak rajtam múlik, sőt: *elsősorban* nem rajtam múlik!

Nemcsak Magyarországon és Németországban, hanem Finnországban és Olaszországban is tanított vendégoktatóként. Betekintést nyert több ország oktatási rendszerébe és a hallgatók mentalitását is megtapasztalta. Gyakran mondják, hogy a magyar diákok lexikális tudása kiemelkedő, „cserebé” viszont gyengébbek az önálló véleményalkotásban. Észrevett-e lényeges különbséget a diákok felkészültségében, érdeklődésében és gondolkodásában? Mi az, amit mi tanulhatnánk a külföldi egyetemektől, és van-e olyasmi, ami nálunk működik jobban?

Először is nagyon meglepett, hogy mindkét helyen magyarul tudtam előadni, mert olyan magas szinten ismerték a nyelvet a hungarológia szakos hallgatók. Ez nagyon szép teljesítmény. Ami a magyar hallgatókat illeti: talán időnként valóban nehezebben szólalnak meg, de az biztos, hogy a tárgyi tudásuk – nevezük általános műveltségnek – kiemelkedő.

A müncheni diákok szabadon választják a magyar vonatkozású órákat, vagy kötelező tárgyként veszik fel őket?

Is-is. A finnugor szakosoknak kötelező, de ők kevesen vannak. Mivel ez nem hungarológia szak, nem elvárás, hogy tökéletesen tudjanak magyarul az ötödik év végére, inkább egyfajta betekintést nyernek: négy féléven keresztül heti két órában tanulnak finnül is és magyarul is. Vannak kötelező tematikus tárgyak is, például or-

szágismeret, hungarológia, bevezetés a magyar irodalomtörténetbe. Ezek mellett lektorként meghirdethetek olyan szabadon választható kurzusokat is, amelyeket az én érdeklődésem alakít: Kosztolányi-szeminárium, *Nyugat*-szeminárium, vagy bármilyen más, nyelvészeti témájú óra.

A többség viszont egy SLK (Sprache, Literatur, Kultur: tehát nyelv, irodalom és kultúra) nevű mellékszak hallgatói közül kerül ki. Minden tárgy, ami a nyelv, az irodalom és a kultúra témakörébe tartozik, bekerül a rendszerbe, a diákok pedig ebből mazsoláztatnak. A magyar nyelvi kurzuson az SLK-s hallgatók duzzasztják a létszámot: egy csoportban, ami jó esetben 22 hallgatóval indul, legfeljebb egy-két finnugor szakos van. Ugyanez érvényes a többi tárgyra is. Ezekre az órákra bárki jöhet, nem feltétel a magyar nyelvtudás, ezért nekem mindent német nyelven kell prezentálni.

Nem volt nagyon furcsa először, hogy amit itthon magyarul tanított magyar hallgatósnak, azt egyszer csak németül kellett előadnia olyan diákoknak, aki semmilyen előismerettel nem rendelkeztek?

De, ez egy kihívás volt, bár őszintén szólva az irodalom nem jelentett akkora nehézséget. Nyilván rengeteget készültem, ez a minimum: tartozom nekik! Ők vannak fölül: én „beavatóként” *szolgálok*. Ezt nem győzöm eléggé és elégszer hangsúlyozni, és nemcsak azért, mert Weöres Sándor szülővárosában üldögélünk, aki azt mondta: „Valaha én is úr akartam lenni; ó bár jó szolga lehetnék! De jaj, szolga csak egy van: az Isten, s uraktól nyüzsgő a végtelenség.” Tehát én szolgálok, én vagyok itt a szolga: a birtokában vagyok valaminek, ezért nekem kötelességem adni. Alapvető, hogy eleget tegyek annak az elvárásnak, hogy a hallgatók valamit akarnak, ezért mindig készülok az órákra. Hiába tanítottam már sokszor az *Ómagyar Mária-siralmat*: ahányszor olvasom, mindig eszembe jut valami új – pont ez a nagyszerű az irodalomban! És valahányszor elkezdtük fordítani *A orosz orvost*, ezerszer döböntem rá olyasmire, amit háromszori-négyszeri olvasásra sem láttam.

Nem lehet egyszerű egy magyar verset értelmezni a hallgatókkal, hiszen az eredetit nem értik, így nyilván fordításból (is) dolgoznak. Ez mennyire jelent akadályt?

Ez nagyon érdekes téma. Azzal mindenképp számolni kell, hogy még ha olyanok is járnak az irodalmi kurzusokra, akik magyarul is tanulnak, vagy netán magyar gyökerűek, a többség nem tud magyarul. Tehát csak olyan szövegekkel tudok dolgozni, amelyeknek van német fordítása, mert így válik mindenki számára hozzáférhetővé. Szerencsére jó a magyar irodalom recepciója, sok minden megvan németül. Az is fontos számomra, hogy ha valaki egy kukkot nem tud magyarul, akkor is mindig ott van a fordítás mellett az eredeti is, emellett mindig el is hangzik magyarul – egyfajta akusztikus élményként.

Erről eszembe jutott, hogy amikor egyetemistaként felvettem egy orosz irodalom kurzust, a professzor asszony – bár magyarul tanított – gyakran felolvasott nekünk oroszul. Hiába nem értettem egy szót sem, mégis nagyon szerettem, mert a nyelv hangulata, hangzása hozzáadott valamit a fordításhoz, és közelebb vitt a szöveg „lelkéhez”.

Ez így van. Ezért hangzik el nálunk is először magyarul, és csak utána olvassuk el a német fordítást, ami alapján aztán elemezzük, értelmezzük a szöveget. Bár a német fordításból indulunk ki, egy kicsit mindig összevetjük a fordítást az eredetivel. Ezt meg lehet tenni olyanokkal is, akik nem tudnak magyarul, mert akkor szó szerint lefordítom és megvitatjuk, hogy a vers eredeti üzenetéből mi „jött át” a német verzióba, és ez nagyon izgalmas. Olyan is előfordult, hogy a német fordítás segített hozzá egy olyan értelmezéshez, ami a magyar alapján nem jutott volna eszembe. A kettő egymást segíti, kiegészíti.

TÜKÖRKÉP

*„Aki nem ismer idegen nyelveket, az anyanyelvét sem ismeri... Csak tükörből pillanthatjuk meg tulajdon arcunkat, akkor tudhatjuk meg, kik vagyunk, ha látjuk, miben különbözünk másoktól.” Ebbe a tükörbe néztek bele azokkal a hallgatókkal, akik „ellenállhatatlan vágyat éreztek” Kosztolányi Dezső *A rossz orvos című elbeszélésének lefordítására. Hogyan jött az ötlet, és miként zajlott a műhelymunka?**

Mindig szívügyem volt, hogy legyenek tematikus irodalmi kurzusok: József Attila, 500 év magyar lírája, Arany János balladáái... 2008-ban, a *Nyugat*-jubileum kapcsán nem volt nehéz rábukkanni Kosztolányira, majd később indult egy külön Kosztolányi-kurzus. Egy féleven keresztül az ő műveivel foglalkoztunk. A lírát kizártuk, mert Kosztolányi-verset keveset fordítottak németre (nem is csoda, mert az kemény dió), inkább prózát, novellákat és a négy regényét vettük. Az ember egy kicsit elvárja, hogy ha bölcsészkaron olvasni kell, akkor attól ne ijedjünk meg, de manapság sajnos úgy érzékelem, hogy más világot élünk. Ehhez képest (nagy örömmre) a rengeteg novella mellett mind a négy regényt elolvasták. Németül persze, de ez akkor is nagy dolog volt. Ezután bennem fogant meg a gondolat, hogy milyen érdekes lenne a magyarul jobban tudóknak indítani egy fordítókurzust. Én nem vagyok műfordító, de egy próbát megért. Azért esett a választásom *A rossz orvosra*, mert egyrészt rövidebb szöveg, másrészt az egyetlen és nagyon nehezen fellelhető fordítása viszonylag régi, 1929-ben jelent meg. Naivan azt gondoltam, fél év alatt lefordítjuk – és elindítottam a kurzust. Ebből lett több év: „generációk” dolgoztak rajta. Az impresszumban három diák neve szerepel, akik a célegyenesben, az utolsó két szemeszterben ott voltak, de az előszóban igyekeztem mindenki nevét felsorolni, aki részt vett ebben a munkában.

Kosztolányi hajlamos volt arra, hogy minden megjelenésnél változtasson egy kicsit a szövegein, ezért a közös munkához először is kellett egy egységes szöveg. Ezt kinyomtattam, odaadtam elolvasásra – és el is olvasták. Egy héten egyszer volt óránk, ahol az otthon lefordított részt beszéltük meg, mindenki elmondta a saját megoldását, és ezek alapján csiszoltattuk a szöveget. Volt egy „íródeák”, aki legépelte az óra végére kialakult változatot, és körbeküldte „a mai óra gyümölcsét”. Telt-múlt az idő, és mire a végére értünk, már 2018–2019 lett. Voltak olyanok, akik már dolgoztak, és a munkahelyről estek be az esti szemináriumra, mert nem akartak lemaradni a „kosztolányizásról”. Gyakran fáradtak voltunk már, de amikor nekiálltunk, mindenki felvillá-

nyozódott, és szerencsére végig jelenléti órák keretében fordíthattunk. Amikor befejeztük, úgy éreztem, hogy mindenki, aki az idejét, szellemi energiáját és lelkesedését erre szánta, megérdemli, hogy nyomtatásban lássa viszont a művét. A szombathelyi Szülőföld Kiadóval sikerült megszervezni, hogy kétnyelvű kötetként megjelenhessen 2020-ban. Katartikus munka volt, azóta is fogalom a diákok körében „a rossz orvos”, és nem is tudom, kinek volt nagyszerűbb élmény az egész: nekik vagy nekem? Repültünk!

A jó fordítás nem szó szerinti, hanem lélek és szellem szerinti. Mennyire tudtak ráhangolódni a német hallgatók Kosztolányi világára? Ütköztek-e olyan nehézségekbe, amelyek nem nyelvi akadályokból, hanem a kultúrák és gondolkodásmódok közti különbségekből fakadtak?

A jó fordító erénye, hogy ismeri a forrásnyelvet, ez esetben a magyart, a célnyelv pedig a német volt. Persze nem árt, ha valamennyire tud magyarul (volt, aki alaposan szótárzagotott), de hogy a *saját anyanyelvét* olyan szinten tudja, hogy megszólalhasson Kosztolányi németül – ez elképesztő! Tehát az mondanám, meg merném kockáztatni, hogy németül jobban kell tudnia, mint magyarul! Az sem baj, ha mindemellett megérti a mű üzenetét is.

Az én feladatom az volt, hogy terelgessem őket a nyelvi és kulturális „térben”: ha valamit nem értettek, akkor én szó szerint elmondtam, hogy itt az van, hogy... és akkor teljesen rossz németességgel, rossz szórenddel elmagyaráztam, miről is van szó. Vagy körülírtam egy szó jelentését, hangulatát: például hogy képzeljük el azt, hogy *cifra*? Milyen is az? Nagyon díszes, kicsit túldíszített, van egy enyhe negatív konnotációja: annyira nem ízléses, de azért nem ízléstelen. Na most akkor talál erre egy német megfelelőt!

Gyakran parázs viták alakultak ki. „*Sonkák, kolbászok lógtak éléstárunkban, a nők befőtteket készítettek, az őszi napon a verandán most is óriási üvegekben savanyodtak kapor közt a halványzöld uborkák.*” Ezt olvasva, a kovászos uborkára gondolva összefut a számban a nyál, és az egész olyan, mint egy gyönyörű, impresszionista festmény. Természetesen le lehet fordítani, mert minden szó létezik németül is – de az összkép valahogy egészen más lett, ahogy az egy hallgató felkiáltásából világosan kiderült: „Gyerekek, mindjárt hánynom kell!” Tehát született belőle egy olyan mondat, aminek semmi köze nem volt a német kultúrához, sőt, idegen és taszító maradt. Mondtam nekik, hogy ne csináljanak az uborkából disznócsülköt vagy spárgát, de ne legyen hányingere senkinek, és ebből készüljön egy olyan mondat, hogy aki elolvassa, az ne tudjon neki ellenállni. Így lett aztán a megoldás a *Dillgurken* [kedvelt német savanyúság uborkából, kaporral], ami már a németek számára is fogyasztható. Ebben az esetben nagyon látszott, hogy nem szó szerint kell fordítani: a *hatás* legyen hasonló a két nyelvben! Rengeteget bibelődtünk ilyesmivel: ha sikerült egy-két mondatot vagy egy bekezdést véglegesre lefordítanunk egy alkalom alatt, akkor az már nagy teljesítmény volt.

Őn tanult-e közben valami újat a saját anyanyelvről, ami a fordítás tükrében vált nagyon egyértelművé?

Az anyanyelvemről is sok mindent tanultam, mert tudatosabban és alaposabban kellett foglalkoznom a fordítandó szöveggel, mint amikor csak magamnak olvasok. Mivel el kellett magyaráznom másoknak, tisztában kellett lennem minden szerkezettel, szóval, jelentéssel, árnyalattal. Sok mindennek utánanéztam a hallgatók kedvéért: mi is az az ibrik, hogy néz ki az ecetfa... Azt szeretnénk, hogy az olvasó ne felületesen olvasson, hanem intenzíven és nagy odafigyeléssel – ha ez teljesül, akkor viszont megakadhat dolgokon, ha nem kellő gondossággal fordítunk.

Nap mint nap átéltem, mennyit tanulok Kosztolányitól és a hallgatók reakcióiból, de a legkatartikusabb „beavatottságom” mégsem a magyar nyelvhez kötődik. Német szakos voltam, az egyetemen mindent németül kellett olvasnunk. Mint minden diák, az időmegtakarítás miatt mi is magyarul olvastuk, amit lehetett, de azért a zömét még így is németül. 23 éve Németországban vagyok, az élet németül zajlik körülöttem, de érdekes – és ezt csak halkán, félve mondom –, hogy nem szívesen olvasok németül szépirodalmat. Nem mintha nem lenne szép Goethe nyelve, vagy akár egy mai német író nyelve, de ha valami megjelenik magyarul, akkor olvasom el. Múltkor viszont mondtam a hallgatóknak, hogy azóta szeretem a német nyelvet, mióta maguk gyönyörűen lefordították Kosztolányit. Így válok beavatottá a beavatás, a tanítás révén. Egyszerűen csodálatos!

Otthon lehet-e lenni két nyelvben? Az anyanyelv nyilván anyanyelv marad, de elég régóta és elég erős német hatás éri, mégis nagyon úgy tűnik, hogy a német megmaradt a munka nyelvének, és semmilyen nyomot nem hagyott a magyar szóhasználatán, kiejtésén, gondolkodásán.

Nézze, ez nálam tudatos is. A német rutin természetesen megvan, bár nyilván hibázom – ki az, aki boldogulni tud a névelőkkel (főként a magyarázat hevében)? Írásban más, ott húszszor átnézek mindent, hogy hibátlan legyen. 23 év mégis 23 év, de arra nagyon figyelek, hogy semmilyen szinten ne csorbuljon a magyar nyelvtudásom. Tehát az árnyéka se vetüljön rá még az intonáció, a hangsúly szintjén sem, nem beszélve az úgynevezett kódváltásról, amikor bizonyos szavak már németül jutnak a beszélő eszébe... Elvégre ez a kenyerem! A magyar nyelv amúgy is nagyon fontos nekem, mindenképp vigyáznék rá, de nekem ezt autentikusan kell átadnom: a hallgatók engem figyelnek, tőlem hallják és tanulják meg. Erre szándékosan nagyon figyelek, „cserébe” viszont a német kiejtésem katasztrofális. Abban a pillanatban, hogy bemegyek egy pékségbe, és azt mondom, hogy „Ih hette gerne cvej Zimmel [Ich hätte gerne zwei Semmel – Két zsömlét kérek]!” – „Jé, te is magyar vagy?” Elég kimondanom azt, hogy „Zimmel”... tudom, tudom, hogy elharapjuk a végét, magánhangzó-redukció, satöbbi, de hát a magyarban nem... nem szándékosan mondom így, de annyira vigyázok, hogy ne hogy csorbuljon a magyar, hogy közben elképesztő magyar akcentussal beszélem a németet.

Márai szerint az emigráns lét egyik tünete, hogy „lehull nevedről az ékezet.” Az Ön nevében is van ékezet, azzal mi történt? Arra is figyelt Tanárnök, hogy a Mária Mária maradjon?

Fel sem merült bennem, hogy máshogy írjam alá. Ösztönösen, magától értetődően ragaszkodtam hozzá, a Finnugor Intézetben pedig szerencsére figyelnek az ilyesmire. Az viszont számtalanszor előfordul, hogy a kapott hivatalos levelek címzésében, megszólításában hiányzik az ékezet, de ezen nem tudok változtatni. Egyszer viszont egy magyarországi kolléganőmet megkértem, hogy címezzen meg a nevemben egy borítékot Németországba, és ő meg is tette: „Maria Kelemen” névvel. Azonnal tiltakoztam: attól, hogy külföldre megy a levél, a feladó még én – Kelemen Mária – vagyok!

A Németországban élő magyarok között sokan vannak, akik bizonyos szavakat nagyon gyorsan, észrevétlenül lecserélnék a németre: Stau a dugó helyett, Termin az időpont helyett. Később jönnek a hangsúlyváltások, amikor a magyar mondatok is német hangjelejtéssel szólnak meg – de Tanárnőnél azzal együtt, vagy annak ellenére, hogy milyen régóta kint él, soha nem tapasztaltam ilyesmit.

Amennyire nem tudatosan készültem a tanári pályára, annyira tudatosan figyelek erre. Nem engedhetem meg magamnak és az anyanyelvemnek sem. Félre ne értsen, ezzel senkiről nem mondok ítéletet! Az interferencia-jelenségek egy külön tudományterület, egy nagyon izgalmas kutatási téma: egy magyar szülőktől Németországban született hallgatóm például éppen ebből írta a szakdolgozatát. Ha tanítok vagy lektorálnom kell, akkor természetes, hogy ezeket a jelenségeket korrigálom, de egy kötetlen baráti beszélgetésben senkit nem javítok ki – hogy jönnék én ahhoz? Amikor viszont az én felelősségem, az más: akkor egy orvos sem mondhatja azt, hogy „á, nem olyan nagy baj, majd meglátjuk, valahogy csak lesz!”

Vagy akkor abból rossz orvos lesz...

Igen. A felelősség tanárként csak az enyém, a diákságé semmi. Itt megint arra kell gondolni, hogy ez szolgálat, én vagyok az adó pozíciójában, ezért itt felelősségem csak nekem van. Egyébként erre is a férjem tanított. Nem mintha bennem nem lett volna felelősségérzet, de ahogy az édesapám, úgy a férjem is példaként áll előttem, mert ő aztán kíméletlen perfekcionista volt – magával szemben is. Ott nem volt pardon. Ha tanítasz vagy kultúrát közvetítesz, akkor *minden* a te felelősséged!

Elmesélne egy konkrét esetet, amiben megnyilvánult ez a felelősségérzet és perfekcionizmus?

Kirándulásokat is szerveztünk közösen a férjemmel, diákokat hoztunk öt napra Szombathelyre, a későbbi években pedig Budapestet, Rábaközt, Sárvárt, Vasvárt jártuk be. Percre pontosan megvolt a programterv, mindenhol szakszerű vezetés, utazás, szállás, étkezés – nagy felkészülést igényelt, mindezt munka mellett. Szerencsére nagy volt az érdeklődés: tizenkét főt tudtunk elvinni, de a tájékoztatóra annyian jöttek el, hogy alig fértek be a terembe. Az első megbeszélés után leültünk otthon, és a férjem megkérdezte: „Na, láttad ezeket a gyerekeket?” Mondom persze, minden nap látom őket. „Szemükbe néztél? Mindegyikük szemében az van, hogy kapni akarnak. Neked kötelességed adni.” A mai napig köszönöm neki, hogy ezt tudatosította bennem, ahogy azt is, hogy a viszonzást nem váró nagylelkűségénél nem adhatjuk alább.

Szombathelyen egy tanítvánnyal

„EGYET NE FELEDJ: EZ NEM RÓLAD SZÓL”

Sok barátom akkor kezdett el néptáncot tanulni vagy úgy általában véve a magyar kultúra iránt erősebben érdeklődni, amikor már nem otthon élt. Mintha a nyelv és a kultúra egy olyan láthatatlan közeg lenne, mint a levegő: amíg körülvesz minket és belelegezzük, addig észre sem vesszük, de amint fogyasztolni kezd, azonnal feltűnik a hiánya, és a keresésére indulunk. Tanárnőnek mi a tapasztalata ezzel kapcsolatban?

Pontosan körülírta a jelenséget. Mi nem mértük fel, mekkora lenne az igény egy-egy programra, hanem azt csináltuk, amit szerettünk, amit fontosnak tartottunk. A férjemnek hiányzott az irodalmi kávéház, szerette a szervezést, a koncepció kidolgozását. Lehet, hogy a nagyszámú müncheni diaszpóra tagjai is keresgéltek kulturális lehetőségeket, de részünkről inkább úgy indult, hogy adni akartunk – és rájöttünk, hogy valaki pont ezáltal jut a vágyott levegőhöz. Bebizonyosodott, hogy erre igenis volt igény, mert jöttek a programokra – holott elsősorban német nyelven zajlottak a rendezvények. Mi a bajoroknak is meg szerettük volna mutatni a kultúránkat: magyarországi vendéglelőadókat hívtunk, és gyakran egy-egy fontos évfordulóhoz kötöttük az eseményeket. Mindig teltház volt. Sok munkával járt, de hát mi nem jár sok munkával? Máshogy nem is lenne értelme! Éjszakákon át dolgoztunk, és néha úgy éreztem, nem bírom már tovább: nagyon szeretlek, Kodály Zoltán, de miért van épp Kodály-évforduló, elég! Nem volt éjszakánk és nappalunk, de amikor ott ültünk az első sorban, és elhangzott az *Esti dal*, közben pedig megjelentek kivetítve egymás után a csillagok, és hallottam a nézőtérrel a színpadon, akkor azt mondtam, nem érdekel egyetlenegy álmatlan éjszaka sem. Minden megfeszített munka, minden álmatlan éjszaka megéri, mert a viszonzást nem váró nagylelkűségnél nem adhatjuk alább. A férjem temetésén is az *Esti dal* játszottuk, mert ez a zene szorosan kötődik az együtt eltöltött álmatlan éjszakáinkhoz meg az örök találkozáshoz... Ez egy közös ügy, misszió volt.

Nemcsak a magyar, hanem a bajor közönségnek is nagyon sokat adtak. Ön 2006 óta a Bajor–Magyar Fórum elnökségi tagja. Mi ennek a szervezetnek a célkitűzése, mit csinálnak ott pontosan?

Az utóbbi két évben a világjárvány miatt semmit, most kezdünk újra feleledni. A nagy múltú bajor–magyar kapcsolatok ápolására jött létre ez a szervezet. Egyrészt a Bajorországban élő népes magyar diaszpóra, másrészt a szerencsére szintén szép számban lévő, Magyarország iránt érdeklődő bajorok együttműködése a cél. Kétszáznál több tagunk van, az elnökségnek pedig az a feladata, hogy összetartsa a társaságot, valamint a bajorokat és magyarokat is érintő programokról gondoskodjon. Hagyomány volt az újévi fogadás és a kirándulások is; jelenleg egy nagyobb formátumú, „Sissi nyomában Magyarországon” kirándulásra készülünk. Korábban havonta egyszer-kétszer vettünk részt különböző tematikájú előadásokon, remélem, hamarosan újra tarthatunk összejöveleteket.

2013-ban megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét, a legmagasabb állami kitüntetést addigi munkája elismeréseképpen. Hogyan tudta meg, hogy megkapja a díjat? Mit jelentett Önnek akkor, és mit jelent most ez a kitüntetés?

Nem tudom, milyen madarak csicseregtek el magasabb köröknek a tevékenységünket, én csak a munkámat végeztem, ahogy minden ember végzi. A Müncheni Magyar Főkonzulátussal mindig közösen bonyolítottuk le a rendezvényeket, talán ott volt egy „madár”. Persze ez egy nagyon nagy megtiszteltetés, és köszönet érte, de elsősorban köszönet érte az anyanyelvemnek és a kultúránknak: nélkülük nem lenne miből gazdálkodnom! Nem akarok álszerénynek tűnni, de ez az elismerés nem

engem illet. A kitüntetést én kaptam, de a köszönet a hálás közönséget, a csillogó szemű diákokat és az ott élő, érdeklődő magyarokat illeti.

És hogy hogyan tudtam meg? Erre megint egy anekdotával tudok válaszolni. Amikor annak idején 1999-ben lélekszakadva berohantam a Nemzetközi Hungarológiai Központba a pályázatommal, az az Anikó nevű titkárnő ült ott, akivel azóta jó barátság alakult ki köztünk. Egyszer csak jött tőle egy levél: „Szia Mari! Gratulálok a kitüntetésedhez.” Mondom „Köszönöm, de milyen kitüntetésemhez?” „Most olvasom a *Magyar Közönyben*.” Rákerestem, és a *Közönyben* tényleg volt egy „Kitüntettek” rovat, ahol szerepelt egy Kelemen Mária. Felhívtam a férjemet: „Te, engem lehet, hogy kitüntettek, de nem biztos, hogy én vagyok.” „Dehogynem!” Így tudtam meg, egy rövid üzenetből. Később aztán jött egy udvarias levél a főkonzul úrtól, amelyben hivatalosan értesített. Persze nem árultam el neki, hogy már tudom.

Amikor a díjátadás előtt a főkonzulátuson ismertették a tervezett műsort, megkérdezték, mondanék-e beszédet. Gondoltam, valamit csak illene mondanom, úgyhogy vállaltam. Erre a férjem: „Remélem, nem arra gondolsz, hogy úgy fogod megköszönni, ahogy az Oscar-díjat szokás: köszönöm a nagymamának, a házmesternek, a bádogosnak és a vízvezeték-szerelőnek, mert akkor vagy menj fel, és csak annyit mondj, hogy »danke schön«, vagy tarts egy normális beszédet!” Nem mondhattam azt, hogy nem kenyerem a beszéd, hiszen ezzel foglalkozom, és csak elvárják egy magyartanártól, hogy valamit mondjon. A férjem csak ennyit fűzött hozzá: „Egyet ne feleddj: ez nem rólad szól.”

Én is így gondoltam, úgyhogy – az óráim, a felkészülés és egyéb intéznivalók után – nekiálltam megírni a beszédemet. Kiálltam otthon és felolvastam a férjemnek, amivel addig elkészültem. „Hm, nem jó.” Ez így ment egy hétig. Akkor már a feléig el tudtam mondani: „Eddig jó volt, itt leül a dramaturgia.” Nem úgy kell elképzelni, hogy ostorral ütött, egyszerűen elmondta a véleményét. Amikor végül az október 23-i ünnepségen megtartottam a beszédet a *Künstlerhausban* nagyjából 220 embernek, a végén felállva tapsoltak. A férjem nagyon büszke és boldog volt – holott mindabban, amiért engem kitüntettek, ő is oroszlánrészt vállalt, és a beszéd sikerét is az ő segítségének köszönhettem.

Az eddig elmondottak alapján úgy tűnik, a férje társa és egyben alkotótársa is volt mindenben. Gondolom nem véletlenül áll ez az ajánlás A rossz orvos előtt: Kelemen Tamás emlékének.

A szeretet nem a szavakon múlik, és örökké összeköt minket, ezt ő is tudta, én is tudtam. A férjem 2017-ben, a kosztolányizás kellős közepén halt meg teljesen váratlanul. Az élet és a munka viszont ment tovább, ami nem volt könnyű. Megkérdeztem a diákokat, ajánlhatnám-e a férjemnek a kötetet. Többségük ismerte őt a könyvtárból, és ígert mondtak. Pont a halála körül fordítottuk ezt a két mondatot, két órán át gyötrődtünk vele: „Istvánka haldoklott. Kis, könnyű haláltusáját vívta a nagy-nagy halállal, mely egyaránt töri le a hároméves gyereket és a hetvenéves aggastyánokat.” Lefordítottuk, de nem volt az igazi. Mi az, hogy „kis, könnyű haláltusa?” Egy haláltusa hogy lehet kis, könnyű? Itt a kis, könnyű nem a tárgy jelzője, hanem ez Ist-

vánkának a jelzője, aki az előző mondatban ott volt. Ezt úgy hívjuk, hogy enallagé, jelzőcsere. Ezzel Kosztolányi létrehozott egy oximoron, egy teljesen össze nem illő jelzős szerkezetet, amely elképesztő feszültséget eredményez. Ezt a diákok is érzékelték. *Istvánka lag im Sterben*, eddig egyszerű volt. Németül a haláltusa *Todeskampf*. A magyarban van egy külön erre rezervált szó, de miért ne lehetne *kleiner, leichter Todeskampf*? Egy idő után az egyik lány megkérdezte, hogy „Tanárnő, ez a magyarban biztos, hogy oximoron?” „Holtbiztos.” Mivel a németben a harc, a *Kampf* lehet könnyű is, emiatt nem olyan erőteljes a szerkezet. És itt jön a diákok zsenialitása: hősiess harcot vívtak a saját nyelvükkel, hogy visszaadják azt, ami az eredetiben volt. Nem sikerült megfelelő szinonimát találni a *Kampf*-ra. Erre az egyiküknek eszébe jutott – és ez a fordítás szabadsága –: cseréljük le Istvánka egyik jelzőjét, hogy németül is megmaradjon a két mondat feszültsége: kis, *gyenge* teste. Ne a főnevet cseréljük ki, mert nem tudjuk, mert nincs erre a németben szó, hanem a jelzőt módosítsuk: „*Er focht seinen kleinen, schwachen Todeskampf mit dem großen, großen Tod (...)*”. Így már németül is oximoron, katarzis volt. Ezt a „haláltusát” éppen a férjem elvesztése után vívtuk, és sokat segített a gyász munkájában – ezért is szerettem volna az ő emlékének ajánlani a kötetet.

CSAKIS ITT

Szombathelyről indultunk, hosszan elidőztünk Münchenben, most pedig térjünk vissza újra hazai földre. Dragomán György író – aki szintén élt Szombathelyen – ezt írja a honvágyról: „az itt-se ott-se, itt-is ott-is” állapota. Önnek mit jelent a honvágy? Hogyan érzékeli a tüneteit, és hogyan orvosolja őket?

Megtisztelő, hogy egy társaságban említ Dragomán Györggyel – akit egyébként még láttam kisfiúként futkározni a Kanizsai Dorottya Gimnázium folyosóján, ahol az édesanyja, Tiszai Katalin a kolléganőm volt. Sőt mi több, ő vette át tőlem az osztályomat, amikor elmentem Budapestre. Nem volt könnyű dolga, de remekül megoldotta, és rajongtak érte a gyerekek.

Nálam viszont nem „itt is meg ott is” formában jelentkezik a honvágy. Ha megkérdezik, hol vagyok otthon: csak itt. Csak arra mondom, hogy „hazamegyek”, ha Szombathelyre jövök, Münchenbe mindig csak „visszamegyek”, hiába vár például a szomszédasszonyom virággal és „Wilkommen zu Hause” köszöntéssel. Nagyon szép gesztus és meghatódok – de nem tudok ezzel azonosulni. Ez nem a panasz hangja, mert München nagyon élhető város, és mindenhol szeretettel fogadtak – de egyszerűen itt vagyok otthon. Ennek ellenére soha nem éreztem gyötörő honvágyat, mert soha mással sem foglalkoztam, csak azzal, ami a szívem-lelkem: az anyanyelvemmel, a kultúrámmal. Sőt, intenzívebben merültem el bennük, mint adott esetben itthon. Inkább úgy voltam „itt is, ott is”, hogy egyrészt teljesen alámerültem az anyanyelvemben, miközben a tanítás miatt kívülről is látnom kellett az egészet. Állandóan ez a közeg vett körül, ráadásul sokáig még a társam is velem volt Münchenben, emiatt nem kínzott a honvágy – de ha lehetőség adódik, rögtön jövök haza, lehetőleg minél hosszabban.

Az Ön által jól ismert írónál, például Mikes Kelemennél és Márai Sándornál azért lehetett a honvágy sokkal súlyosabb, mert nekik nem is volt lehetőségük hazatérni? A véglegesség érzése tehetett számukra annyira nehézvé az emigrációt?

Égészen biztosan. Még akkor is – mint Márai esetében –, ha önként megy el valaki. Ő elvileg ugyan hazatérhetett volna, de olyan politikai rezsimbe, amelyben nem tudott volna létezni. A lehetőség hiánya pedig fullasztó.

Ön viszont az eddig elmondottak alapján soha nem szakadt el igazán a hazájától, csak két helyszínen zajlott az élete.

Igen, és annak a tudata, hogy bármikor hazajöhetek, nagyon sokat jelent.

Jelenleg szemeszterszünet van, de Tanárnő így is nagyon tevékeny: a diákok kíváncságra hetente egyszer most is „kosztolányiznak”, kiállításokra, koncertekre, színházba jár, olvas... Gondolom ez a közelgő nyugdíjas éveiben is így lesz. Mik a tervei, mit csinál majd szívesen a szabadidejében?

Nehéz elképzelni! A tanítás az embert szellemileg ébren tartja, és az időt is nagyon kitölti. Hiába van szünet, a diákokkal heti egyszer most is kösztolányizunk. Az erő viszont a korrall nyilván zsugorodik, már nem bírok annyit. A szünet elejére mindig elfáradok, de másfél hónap után már kezd hiányozni a tanítás. Most arra gondolok, milyen jó lesz majd a nyugdíj, aztán ki tudja! Nyilván nemcsak itthon fogok ülni, hanem minden olyasmire próbálok majd időt szakítani, amire a tanítás mellett ritkábban van alkalmam. Eljárogatok majd színházba, kulturális rendezvényekre, kiállításokra, és szeretnék jókat kirándulni, bejárni az országot, barátokkal találkozni, olvasni.

A rossz orvosban volt egy kép, ami nagyon megragadott: „Lassan hidegedtek el egymás iránt, úgy, hogy alig vették észre. Mint mikor valaki a forró fürdőben sokáig ül és egy óra múltán érzi csodálkozva, hogy didereg, csak akkor eszmél magára, keresi az okot, miért fázik és aztán siet kikelni a vízből, mely nem melegíti többé.” Kosztolányi itt egy szerelem és házasság elhalásáról ír, de nekem erről más is eszembe jutott: a külföldi életnek az a sajátossága, hogy csak úgy telnek-múlnak az évek, közben pedig egyre hűl az a bizonyos „fürdővíz” az ember körül, és egyszer csak már ő maga sem tudja, miért van még mindig távol – de addigra már a hazaköltözés sem olyan egyszerű vagy vonzó. Volt-e olyan időszak, amikor „kihűlt a víz”, és didergetőnek kezdte érezni a külföldi életet?

Soha. Az mégis egyértelmű volt, hogy amint letelik a kinti szolgálat – három év múlva –, akkor hazaköltözöm. Természetesen ebben a körülmények is szerepet játszanak, mert nekem adott az itthoni lakhatásom, a szüleim egykori otthonában élhetek. De minden sors egyedi és egyéni, és ezer ok lehet, amiért valaki mégis a külföldi élet vagy a hazatérés mellett dönt. Nálam viszont soha nem volt kérdés, hogy visszajövök Szombathelyre.